

УДК 005.2:637.1

*Н.Я. Слободян, канд. екон. наук
Національний університет
харчових технологій*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено сутність організаційно-економічного механізму функціонування підприємства, встановлено відмінність даного поняття від господарського механізму, виокремлено принципи формування організаційно-економічного механізму функціонування підприємства.

Запропоновано дієвий організаційно-економічний механізм функціонування підприємств, що формується на основі взаємодії систем і ресурсів, на яку впливають важелі та методи, та дає змогу суб'єктам господарювання за умови його раціонального використання досягти поставлених цілей. Наведено методичний підхід до оцінки організаційно-економічного механізму функціонування підприємств, в основу якого покладено оцінювання ефективності використання об'єктів: систем та ресурсів.

Ключові слова: *організаційно-економічний механізм, функціонування, підприємство, ефективність.*

Кризовий стан економіки країни, перманентний для ринкових відносин, змушує суб'єктів господарювання оперативно шукати нові шляхи та резерви прогресивного розвитку, що потребує створення систем управління та організації технологічних процесів, які забезпечують ефективне виробництво конкурентоспроможної продукції, стабільність функціонування підприємства, можливість швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища. Для розробки адекватного зазначеному організаційно-економічному механізму забезпечення раціональної діяльності підприємств молочної промисловості в теоретичному і практичному аспекті постає необхідність поглибленого вивчення суті даної категорії, її складових елементів, природи зв'язків між ними та дієвості в умовах конкурентного середовища.

На організаційно-економічний механізм функціонування підприємства впливають фактори внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, що обумовлюють складність дослідження його складових і методів впливу на їх взаємодію. Водночас, являючи собою систему важелів та інструментів досягнення поставленої мети, механізм виступає визначальним чинником ефективної діяльності економічних суб'єктів.

Основу формування теорії організаційно-економічного механізму підприємства на різних етапах розвитку та рівнях управління економікою становлять теоретичні положення, відображені у наукових дослідженнях вітчизняних вчених О. Бутнік-Сіверського, А. Заїнчковського, Т. Мостенської, В. Россохи, М. Сичевського, П. Єщенка Ю. Яценка та ін. Серед зарубіжних вчених-економістів ця проблема висвітлена у публікаціях М. Круглова, В. Кашина, І. Кривов'язюка, Е. Мінаєва, Ю. Осіпова та ін.

У наукових дослідженнях зазначених авторів розкрито сутність господарського, організаційного, економічного механізмів, їх роль у забезпеченні конкурентоспроможності продукції, обґрунтовано джерела фінансового забезпечення суб'єктів господарювання. Незважаючи на вище зазначене, залишаються невирішеними питання структури організаційно-економічного механізму забезпечення діяльності підприємств, його основних компонентів, методичних підходів до оцінювання дієвості.

© Н.Я. Слободян, 2012

У результаті проведених досліджень щодо використання категорії «організаційно-економічний механізм» у вітчизняній [1, 2, 5—11] та зарубіжній літературі [3, 4] виявлено відсутність однозначності у тлумаченні поняття та визначенні категорії «організаційно-економічний механізм функціонування підприємства». Існуючі трактування в основному зводяться до характеристики елементів механізму, але не відображають повного розкриття змісту поняття та економічної суті даної категорії стосовно стійких їх зв'язків і залежностей в господарських явищах і процесах як структури елементів і системи в цілому, що спонукає до удосконалення автором даного визначення.

Перш, ніж перейти до визначення сутності та змісту організаційно-економічного механізму функціонування підприємства, слід зазначити, що поняття «господарський механізм» та «організаційно-економічний механізм» одними вченими-економістами розглядаються як тотожні поняття, іншими – як співвідношення загального до часткового.

Аналіз літературних джерел засвідчує, що в роботах деяких авторів, наприклад, Круглова М.І. та Черниченко Г.А., поняття економічного та господарського механізмів ототожнюються [4]. Інші ж дослідники, зокрема, Шипунова О.В., Сичевський М.П. розмежовують дані поняття [5, 7]. Автор дотримується думки про те, що поняття «господарський механізм» є більш ширшим за «організаційно-економічний механізм». Кожен із цих механізмів утворюють взаємопов'язані ланки (підсистеми), які об'єднують множину різних елементів і блоків та напрями їх руху. Тому невирішеною залишається проблема визначення структури господарського та організаційно-економічного механізму як складової господарського механізму підприємства.

Результати проведених автором досліджень засвідчили, що складовими господарського механізму підприємства є організаційно-економічний, соціальний та правовий механізми, які тісно між собою взаємопов'язані. Організаційно-економічний механізм лежить в основі функціонування господарського механізму і визначає глибоке об'єктивне підґрунтя цього феномену, відбиває сукупність економічних та організаційно-адміністративних важелів та методів, за допомогою яких здійснюється регулювання організаційно-технічних, виробничо-технологічних, фінансово-економічних процесів та відносин з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності підприємства.

Соціальний механізм функціонування підприємства включає сукупність способів, методів та прийомів, за допомогою яких удосконалюються професійні, побутові, особистісні та інші відносини працівників підприємства.

Щодо правового механізму, варто зазначити, що він перебуває у тісній взаємодії з організаційно-економічним та соціальним механізмами, оскільки визначає правила діяльності суб'єктів господарювання, їх права, обов'язки та відповідальність перед суб'єктами економічної системи.

Взаємодія усіх трьох механізмів — рушій розвитку й удосконалення господарського механізму підприємства загалом та його складових зокрема. Отже, господарський механізм може принести очікуваний ефект лише тоді, коли він враховує всю гамму економічних та соціальних інтересів в межах правового поля та уміло їх поєднує.

Враховуючи результати дослідження, приходимо до висновку, що організаційно-економічний механізм функціонування підприємства являє собою сукупність важелів, що визначають характер взаємодії систем менеджменту, виробництва, маркетингу, логістики, ефективність функціонування яких залежить від обраних методів управління економічними ресурсами, що в підсумку визначає стан підприємства і рівень досягнення ним визначених цілей. Складовими елементами організаційно-економічного механізму функціонування підприємства є система важелів, методів та об'єктів (рис. 1.). Дана схема не може бути абсолютною або усталеною. Кожна складова структури механізму потребує адекватної реалізації на всіх рівнях і має системно-комплексний характер.

Аналізуючи внутрішню структуру організаційно-економічного механізму функціонування підприємства, слід зазначити, що його невід'ємною частиною слід вважати систему економічних важелів та методів, які спрямовані на взаємодію його об'єктів. У процесі розвитку суспільства, зростання його технічних можливостей, удосконалення системи виробничих відносин й розширення на цій підставі сукупності соціально-економічних потреб, кількість важелів і методів, які впливають на ефективне функціонування об'єктів та організаційно-економічного механізму в цілому, зростає.

Необхідною складовою організаційно-економічного механізму є важелі, оскільки вони поєднують складові механізму в єдину систему та забезпечують цілісність функціонування цієї системи. Важіль — це засіб, за допомогою якого забезпечується функціонування підприємства і під впливом якого відбуваються зміни у діяльності суб'єктів господарювання [5, 7].

Фактори зовнішнього середовища

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм функціонування підприємства

Важелі не можуть самостійно вирішувати завдання, оскільки відсутній тісний взаємозв'язок між ними, що робить їх лише засобами досягнення мети підприємства. Реалізація важелів організаційно-економічного механізму функціонування підприємства здійснюється на основі системи правових норм, які відповідають чинному законодавству. З цієї точки зору до методів організаційно-економічного механізму функціонування підприємства автором пропонується віднести законодавчу і

нормативну базу, а також методичне забезпечення діяльності підприємства, оскільки привести в дію організовану систему та здійснювати регулювання нею можливо лише за допомогою досконалих наявних елементів. Ефективність функціонування підприємства значною мірою залежить від правильності застосування методів організаційно-економічного механізму, на що впливає рівень досконалості інституційного середовища, форма власності та інші чинники. Використання цих методів забезпечує дотримання правових норм і повноважень у вирішенні питань господарської діяльності, а також застосування заходів примусу і дисциплінарної відповідальності.

Отже, методи господарювання — це сукупність заходів, способів і прийомів, дія яких спрямована на створення сприятливих умов для ефективного функціонування та розвитку елементів організаційно-економічного механізму функціонування підприємства.

Для ефективного функціонування підприємство повинно визначити й організувати численні взаємопов'язані види діяльності, адже підприємство може досягти успіху лише за умов ефективного використання ресурсів та чіткої взаємодії функціональних систем в процесі господарської діяльності, пов'язаної з використанням основних засобів, оборотних коштів, фінансових ресурсів, з забезпеченням реалізації продукції та отриманням прибутку, з виконанням договірних зобов'язань та досягненням підвищення рівня економічної ефективності господарської діяльності.

У зв'язку з цим автором виділено об'єкти організаційно-економічного механізму функціонування підприємства, ефективність функціонування та використання яких перебуває під впливом важелів та методів механізму, які включають в себе такі функціональні системи як виробництво, маркетинг, логістику і менеджмент та ресурси, що пов'язані з організаційно-економічним механізмом функціонування підприємства: матеріальні, нематеріальні, трудові, інформаційні, інноваційні, інвестиційні.

Розглянувши внутрішню структуру організаційно-економічного механізму функціонування підприємства та проаналізувавши основні його елементи, слід зазначити, що тільки оптимальна взаємодія усіх елементів організаційно-економічного механізму підприємства приведе в дію універсальний механізм його ефективного функціонування. Формування такого механізму дозволить підприємству досягти максимальної результативності в економічному та соціальному плані у відповідності з оптимально обраним управлінським рішенням.

Як показує дослідження, метою організаційно-економічного механізму функціонування підприємства є забезпечення узгодженої взаємодії важелів, методів та об'єктів з метою досягнення поставлених цілей з найменшими втратами фінансових, матеріальних та трудових ресурсів у стратегічному і в оперативному періодах. Організаційно-економічний механізм підприємства як система ефективно буде функціонувати лише в тому випадку, коли всі його підсистеми будуть спрямовані не тільки для досягнення поточних, а й на здійснення стратегічного завдання, що передбачає розвиток підприємства в майбутньому, враховуючи при цьому його сучасний стан.

Варто відмітити, що будь-який механізм, у т.ч. організаційно-економічний, має рушійну силу, що приводить в рух його складові, що забезпечують його розвиток і сприяють удосконаленню. Такою рушійною силою є потреби людського суспільства, що складаються з потреб як індивідуальних, так і суспільних. Дотримуватися економічних аспектів розвитку підприємство змушує і той факт, що ресурси, які використовує суспільство — обмежені, а потреби суспільства — необмежені. Саме на задоволення цих потреб повинен бути спрямований організаційно-економічний механізм підприємства, так як прагнення досягнути цих потреб і приводить його в рух, змушуючи його розвиватися, враховуючи наявність та вартість необхідних ресурсів. Отже, організаційно-економічний механізм функціонування підприємства потребує постійного удосконалення. Головним завданням при цьому є своєчасне виявлення його слабких місць і внесення відповідних корективів, уточнень, посилення його впливу на ріст ефективності і якості. Завдання організаційно-економічного механізму

підприємства полягає в тому, щоб, спираючись на економічні закони і механізми їх дії, а також використовуючи досягнення НТП, органічно поєднати в одну систему методи і важелі господарювання, підвищити ефективність функціонування об'єктів даного механізму [6, 9].

Характеристика сутності і змісту поняття «організаційно-економічний механізм функціонування підприємства» дала можливість встановити, що при його формуванні суб'єктами господарювання необхідно дотримуватись в організації діяльності та господарських відносинах визначених принципів (правил). Основними принципами організаційно-економічного механізму функціонування підприємства є забезпечення ефективного поєднання всіх елементів механізму та оцінювання якості функціонування системи і зворотного зв'язку в системі управління.

Основними елементами організаційно-економічного механізму підприємства виступають господарюючі суб'єкти. Слід зазначити, що господарюючі суб'єкти, як окремі особи, так і підприємства, які мають достатню для господарювання самостійність, що дозволяє їм на основі визначених певних інтересів проявляти господарську ініціативу, приймати господарські рішення, здійснювати ефективну діяльність.

Вважаємо, що вищезазначені положення організаційно-економічного механізму функціонування підприємства характерні для будь-яких суб'єктів господарювання, однак склад і взаємозв'язки елементів механізму потребують конкретизації відповідно до сфери діяльності. Тобто, перш, ніж аналізувати організаційно-економічний механізм функціонування конкретного підприємства, необхідно уточнити сутність основних його елементів.

Оскільки організаційно-економічний механізм функціонування підприємства є складною категорією з переважно нестійкими внутрішніми і зовнішніми зв'язками, ефективність його функціонування в цілому визначити важко, так як єдиної і цілісної методології оцінювання не сформовано. Результати досліджень свідчать про те, що найдоцільніше оцінку організаційно-економічного механізму діяльності підприємства слід проводити за методичним підходом, в основі якого покладено визначення показників ефективності функціонування систем — виробництва, маркетингу, логістики, менеджменту та результативності використання ресурсів підприємства — матеріальних, нематеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, інвестиційних, інноваційних. Дана методика дає змогу визначити поточний стан організаційно-економічного механізму функціонування підприємства з метою прийняття обґрунтованих і раціональних рішень щодо підвищення ефективності господарювання.

Висновки. Враховуючи відсутність однозначності у тлумаченні поняття та визначенні категорії «організаційно-економічний механізм функціонування підприємства» як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі, що встановлено на основі аналізу наукових праць, автором запропоновано тлумачення цієї категорії як сукупності важелів, які визначають характер взаємодії систем менеджменту, виробництва, маркетингу, логістики, ефективність функціонування яких залежить від обраних методів управління економічними ресурсами, що в підсумку визначає стан підприємства і рівень досягнення поставлених цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бутнік-Сіверський О.Б.* Ринковий механізм господарювання: теоретико-методологічні проблеми формування / Бутнік-Сіверський О.Б. — К.: ЦСП, — 1995.
2. *Ещенко П.С.* Новый хозяйственный механизм : справ. / Ещенко П.С., Кравчук Л.М., Палкин Ю.И. — К. : Политиздат Украины, 1989. — 254 с.
3. *Кашин В.Н.* Хозяйственный механизм и эффективность промышленного производства / В.Н. Кашин, В.Я. Ионов. — М.: Наука, 1997. — 368 с.
4. *Круглов М.И.* Хозяйственный механизм управления в легкой промышленности : учеб. пос. / М.И. Круглов, Е.Е. Беркович, Н.Ю. Круглова. — М.: Всесоюз. заочн. ин-т текстил. и лег. пром-ти, 1989. — 114 с.

5. Сичевський М.П. Удосконалення організацій-економічного механізму розвитку харчової промисловості України / Сичевський М.П. — К.: Науковий світ, 2004. — 374 с.

6. Круш П.В. Внутрішній економічний механізм підприємства : навч. посіб. / Круш П.В., Тульчинська С.О., Тульчинський Р.В. — К.: Центр навч. літ., 2008. — 206 с.

7. Москаленко В.П. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия: научно-методическое издание / В.П. Москаленко, О.В. Шипунова; под науч. ред. В.П. Москаленко. — Сумы : Довкілля, 2003. — 176 с.

8. Мостенська Т.Л. Економічний механізм функціонування молочної промисловості України : моногр. / Мостенська Т.Л. — К.: УДУХТ, 2001. — 328с.

9. Россоха В.В. Організаційно-економічний механізм та його роль у розвитку аграрної сфери / В.В. Россоха // Вісник ХНАУ. — 2009. — № 13. — 307 с.

10. Тридід О.М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства : моногр. / Тридід О.М. — Х.: ХДЕУ, 2002. — 364 с.

11. Яценко Ю.П. Хозяйственный механизм в период трансформации к рыночному типу экономики: методология, инструментарий, реальные проекты / Яценко Ю.П. — К.: Наук. думка, 2001. — 320 с.

Н.Я. Слободян

Теоретические аспекты организационно-экономического механизма функционирования предприятий

В статье автором проведён критический анализ научных трудов отечественных и зарубежных учёных, посвящённых сути хозяйственного, организационного, экономического механизмов функционирования предприятия, на основании которого было предложено определять организационно-экономический механизм функционирования предприятия как совокупность рычагов, которые определяют характер взаимодействия систем менеджмента, производства, маркетинга, логистики, эффективность функционирования которых зависит от методов управления ими, что в общем определяет состояние предприятия и уровень достижения поставленных целей.

Ключевые слова: механизм, эффективность, рычаги, методы, экономические ресурсы, развитие, предприятие.

N. Slobodjan

Theoretical aspects of organizational and economic mechanism of the enterprises

The article is devoted to the development of theoretical, methodological and organizational principles of organizational and economic functioning of the enterprise.

Submitted work explore the nature of organizational and economic functioning of the enterprise, set difference of the notion of an economic mechanism, distinguish principles of organizational and economic functioning of the enterprise.

Proposed effective organizational and economic mechanism of enterprise operation that is based on the interaction of systems and resources which affect leverage and methods, and allows entities subject to the rational use goals. A methodical approach to assessing organizational and economic functioning of the enterprise., which laid the basis for evaluating the effectiveness of the use of objects: systems and resources. Improved the substance and content of the concept of organizational-economic mechanism of the enterprise.

Key words: organizational and economic mechanism, functioning, enterprise, efficiency.

e-mail: jimp@ukr.net

Надійшла до редколегії 16.04.2012 р.